

HOLLÓSI GÁBOR: A TÖRTÉNELMI RÉGMŰLT EMLÉKEZETE A HORTHY-KORSZAK EMLÉKTÖRVÉNYEIBEN

Bevezető

A Horthy-korszak emléktörvényeit feldolgozó sorozatunk utolsó része – az előző két részt a *Somogy* 2022/3. és 2023/1. száma közölte – azokat a törvényeket mutatja be, amelyek már a saját korukban is száz évnél régebbi történelmi eseményeket, illetve száz évnél régebben élt történelmi személyek emlékét örökítették meg. E körbe szűkebb értelemben véve csak két törvény tartozik: az egyiket az országgyűlés a budapesti tudományegyetem alapításának 300. (1935), a másikat Szent István király halálának 900. évfordulóján (1938) bocsátotta ki. Ennél azonban jóval bővebb az általunk áttekintett anyag, egyrészt, mert figyelemmel kell lennünk az úgynevezett Szent István-törvénykomplexumra. Másrészt, mert Rákóczi halálának 200. évfordulójára (1935) ugyan nem alkotott emléktörvényt az országgyűlés, helyette viszont – szintén törvényben – rendelkezett arról, hogy verjenek Rákóczi-emlékpénzt. Célszerűnek tűnt tehát, hogy ezzel együtt egy helyre gyűjtsük össze az emlékpénz kibocsátásokról szóló törvényeket a korszakban, még akkor is, ha némelyik történelmi alanya – például Liszt Ferenc – írásunk címével nem hozható összhangba. Végül, felvettünk munkánkba egy olyan 1942-ben megjelent törvényt is, amely a nemzet és az egyház nagyjai, illetve a szentek emlékezetét az üzleti tevékenységgel szemben védi. Ez ugyan választott címünk, az „emléktörvények” kitételének szintén nem felel meg, ám a régmúlthoz kötődik nemzetünk, illetve az egyház nagyjainak és a szentek túlnyomó része, ráadásul e törvény büntetőjogi védelemben részesíti az emlékezetet.

Emléktörvény a budapesti tudományegyetem alapításának 300. évfordulóján

A budapesti tudományegyetem – a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem, 1950-től Eötvös Loránd Tudományegyetem – alapításának 300. évfordulóját 1935-ben ünnepelte. A tricentenáriumra a magyar országgyűlés emléktörvényt alkotott (V. törvénycikk), melynek kezdeményezője Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter volt.

A törvény mindenekelőtt Pázmány Péter esztergomi érsek tettét méltatja, aki 1635-ben „a három részre tépett Magyarország legválságosabb viszonyai között” – a török visszaszorításáig ideiglenesen Nagyszombaton – az egyetemet megalapította. Ezt követően a törvény az egyetem érdemeit rögzíti, mely „évszázadok viszontagságai közepett is mindig hű maradván alapítójának tudományos célkitűzéséhez [...] tíz emberöltőn keresztül Isten, Haza és a Tudomány szolgálatára s a nemzet egészének javára nevelte polgárait”. Rendelkezett továbbá emlékérmé kibocsátásáról is: az évforduló megörökítésére ötvenezer darab kétpengős ezüstérmét kellett verni. Végül, a törvény az egyetemnek ajándékozta a Konkoly-Thege alapítványú Csillagvizsgáló Intézetet (mely korábban már működött az egyetem kötelékében), a Budapesti Föld-

rengési Obszervatóriumot, továbbá diákjóléti és művelődési intézmények létesítésére a ferencvárosi dohánygyári épületet.

Az emléktörvény fényét sajnos erősen tompítja, hogy leghosszabb bekezdésében nem kevesebb, mint 44 telekkönyvi betét- és helyrajzi számot vett fel a kodifikátorra. Ezek a számok az egyetemnek a már tulajdonában álló, de nem az egyetem (hanem például az Egyetemi Könyvtár vagy az Államkincstár) nevére telekkönyvezett ingatlanaira vonatkoztak, melyek tekintetében az emléktörvény a tulajdonosnak a Tudományegyetemre való kiigazítását rendelte el a telekkönyvi nyilvántartásban, az eljárás illetékmentességét is biztosítva. Az intézkedés helyessége vitán felül áll, jobb lett volna azonban, ha e részleteket miniszteri rendeletben szabályozzák.

Annál inkább, mert ha elolvassuk a törvény indokolását, megtudjuk, hogy a törvényben korántsem szerepel minden az évforduló kapcsán. Így az sem, hogy postabélyegen is megörökítik az emlékévet. Az sem, hogy részben a főváros támogatásával, részben pedig állami költségvetésből tüdőbeteg-klinikát létesítenek. (Csak 1951-ben vált ki az ELTE-ből a Semmelweis Orvostudományi Egyetem.) Továbbá az sem, hogy az egyetem épületeinek tatarozását is felvetette a költségvetési előirányzatba a vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetve, hogy az Egyetemi Atlétikai Klub sportpályájának a kor igényeinek megfelelő átépítésére szintén lépéseket tett. Mindezeket a felsőház közoktatásügyi bizottsága a törvényjavaslatról készített jelentésében így kommentálja: mivel „a törvényhozás külön felhatalmazásának kikérése nélkül teljesítheti [az említettek] a kormány, ezért szerényen hallgatott róluk, amivel annál szebbé és intimebbé teszi ezeket az adományokat”.

Ami egyébként a törvényjavaslatról készült bizottsági jelentéseket illeti, a képviselőház közoktatási bizottságáé kevésbé informatív, a felsőház közoktatási bizottságáé pedig főleg az egyetemalapítást és az egyetem történetét ismerteti. Az utóbbiban azonban felhívjuk a figyelmet egy – akár kritika alá is vonható – gondolatsorra, mely felsőoktatásunk történetében keresi az okát Trianonnak: „Pázmánynak e grandiózus tervei a csakhamar bekövetkezett halála miatt és a török háború viszonyosságai között nem fejlődtek tovább oly mértékben, amint ő azt tervezte, és ahogy az ország sorsa ezt megkívánta volna. [...] Elképzelni is nehéz, hogy hol állanánk mi ma [1935], ha Pázmány kultúr-várrendszere, valamint Bethlen Gábornak nagyenyedi és Kisdy Benedeknek kassai egyeteme, melyeket a császáriak tettek tönkre, szabadon kibontakozhatott és küldetését teljesíthette volna az oláhok, szászok és a szlovákok között. Bizonyára elejét vették volna ezek a nemzetiségi nehézségek kiéleződésének és mi elkerültük volna Trianont.”

Az 1938. évi Szent István-emléktörvény

István király halálának 900. évfordulóján az országgyűlés emléktörvényt alkotott (1938. évi XXXIII. tc.), még pedig Székesfehérváron, ahol Szent István egykor a királyi törvénynapokat tartotta, és amely város a királyi törvénynapokból kifejlő-

dött Árpád-kori országgyűlések székhelye volt. Az ünnepi ülés helyszíne azonban előzetesen külön törvényi intézkedést igényelt, mivel a magyar közjog szerint (1848. évi IV. tc.) az országgyűlésnek mindig (Buda)Pesten kellett összeülnie.

A székesfehérvári helyszínről rendelkező külön törvény (1938. évi XXIV. tc.) a méltó ünnepi kereteken túl biztosította azt is, hogy az emléktörvényt majd gyorsan, a törvényjavaslatok szokásos tárgyalási rendjétől eltérően lehessen elfogadni. Ezért lehetővé tette, hogy azt előzetes bizottsági tárgyalás nélkül, a képviselőház és a felsőház egyetlen napon tartott, együttes ülésben vitassa meg, továbbá, hogy Horthy kormányzó a törvényt már közvetlenül a megalkotása után aláírásával és kihirdetési záradékkal láthassa el.

Bár magának az emléktörvénynek kellett volna elrendelnie, hogy első királyunk tiszteletére hatszázezer darab ötpengős ezüstérmét verjenek, erről külön törvény született (1938. évi IX. tc.). Az érméket ugyanis már a jubileumi ünnepek megkezdése előtt forgalomba kívánták hozni, valamint négy-öt hónapot igényeltek az előkészítő munkálatok is.

Ilyen előzményekkel a székesfehérvári országgyűlés „Szent István király dicső emlékét a magyar nemzet örök hálájának és mélységes hódolatának bizonyosságául” törvénybe iktatta, illetve augusztus hó 20. napját Szent István király emlékezetére nemzeti ünnepnek nyilvánította (1938. évi XXXIII. tc.). Megjegyezzük, hogy a szent király ünnepéről rendelkezett már az 1222-es Aranybulla is, továbbá, hogy az már ipari munkaszüneti nap volt korábban is (1891. évi XIII. tc.). Székesfehérváron Imrédy Béla miniszterelnök ismertette az emléktörvény javaslatát, Serédi Jusztinián hercegprímás, Hóman Bálint, Tomcsányi Móric és Tildy Zoltán szoltak hozzá.

Emlékpénz-kibocsátások a Horthy-kor törvényei tükrében

II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvai hazahozataláról az országgyűlés 1906-ban rendelkezett (XX. törvénycikk): Rákóczit a kassai székesegyházban helyezték örök nyugalomra, nem számítva arra, hogy Kassa városa bő egy évtizeddel később már az új csehszlovák állam része lesz. Ugyanez a törvény emlékmű létesítését is kilátásba helyezte. 1934-ben – amikor Rákóczi halálának 200. évfordulója közeledett – a parlament épülete előtt lovas ércszobor felállításáról kormányzói kézirat intézkedett. Bizonyára az 1906-os jogalkotási előzmények miatt csak Fabinyi Tihamér pénzügyminiszter állt elő törvényjavaslattal az 1935. évi bicentenáriumra, miszerint százezer darab kétpengős ezüstérmét kell verni Rákóczi képmásával, „hogy nagy történelmi egyénisége minél szélesebb körben is hirdettessék” – olvashatjuk az *Indokolásban*. A javaslatot a képviselőháznak és a felsőháznak is a pénzügyi bizottsága véleményezte, majd azt a nyilvános vita nyomán az országgyűlés törvénnyé emelte (XI. törvénycikk).

Az országgyűlés szintén „csak” emlékpénz kibocsátásáról döntött 1936-ban, Liszt Ferenc születésének 125., halálának pedig 50. évfordulójára (XXI. törvénycikk).

A törvény – melyre a javaslatot szintén Fabinyi nyújtotta be – kétszázezer darab kétpengős ezüstérmét verettetett a nagy zeneszerző emlékére. A kapcsolódó *Indokolás* Lisztet úgy méltatja, mint „akit mindvégig meleg fiúi ragaszkodás fűzött nemzetéhez, és aki csodálatos művészetével is legelső sorban a magyar Génuszt szolgálta”. Az országgyűlés pénzügyi bizottságainak jelentései közül a felsőházából érdemes egy mondatot kiemelni: „A pénzügyi bizottság teljes mértékben méltányolja a nagy művész emléke iránt a törvényjavaslatban megnyilvánuló kegyeletet, amely egyben kifejezésre juttatja Liszt Ferenc magyar voltát is, amit egyes külföldi helyek alaptalanul kétségbe akarnának vonni”.

A kizárólag csak emlékpénz kibocsátásáról szóló törvényeket időrendben a Szent István király halálának 900. évfordulójához kötődő törvénykomplexum egyik darabja zárja (1938. évi IX. törvénycikk), mely hatszázezer darab ötpengős ezüstérme veretésével ünnepelte első királyunkat. Az erre vonatkozó javaslat is Fabinyi nevéhez fűződik. Fontos azonban megjegyezni, hogy emlékpénzt más törvények alapján, az azokban foglaltak kiegészítéseként is bocsátottak ki.

1935-ben a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapításának háromszázadik évfordulóját emléktörvényben örökítették meg (V. törvénycikk), mely erre az alkalomra – egyebek mellett – ötvenezer darab kétpengős ezüstérme veretéséről rendelkezett. Hasonló intézkedés előfordul érdemtörvényben is: az 1930-ban, Horthy kormányzóvá választásának tízéves évfordulójára elfogadott törvény szerint (XI. törvénycikk) az ötpengős ezüstérmék egyik oldalán Horthy képmását kellett feltüntetni. Végül, 1938-ban a Felvidék déli részének visszacsatolásakor keletkezett, úgynevezett első inkorporációs törvény (XXXIV. törvénycikk) is tartalmazott olyan rendelkezést, mely kétmillió darab kétpengős ezüstérme veretésével kívánta megörökíteni a felvidéki területek visszacsatolásának emlékét. Az érmemennyiség és értékek összehasonlítása érdekes gondolatokhoz vezethet: míg Rákóczi csak százezer kétpengőst, addig Liszt dupla annyit „ért meg”, illetve ugyanúgy ötpengős érmékben gondolkodtak Szent István király és Horthy kormányzó esetében.

A nemzet és az egyház nagyjai, illetve a szentek emlékezetének védelme üzleti tevékenységgel szemben a két háború közötti években

Mivel a Trianon utáni újjáépítés – ahogy az alább bemutatott törvényhez fűződő *Indokolás* fogalmaz – „a fellángoló nemzeti érzésre és ezzel szoros kapcsolatban a valláserkölciség elmélyedésére támaszkodva indult meg”, az élelmes ipari és kereskedelmi vállalkozások is igyekeztek üzletükön lendíteni ezeket az érzéseket felszínre hozó nevekkal, jelképekkel. Csakhogy általában véve hol a vállalatok, hol a forgalomba hozott cikkek megsértették a nemzeti érzést, a vallásos kegyeletet, mi több, magát a jó ízlést is.

Az egyházak tekintélyének megóvását főleg az evangélikus és a református egyház szorgalmazta, a közérdekű kívánságnak megfelelően az igazságügyminiszter

rendeletet adott ki 1933-ban (10.037/1933. I. M.). Ezután több törvényhatóság is tett olyan jogszabály megalkotására felterjesztést, amely a nemzet és az egyházak nagyjainak nevét az üzleti felhasználással szemben védelemben részesítené.

A törvényjavaslatot végül 1941-ben Radocsay László igazságügy miniszter és Varga József, a Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium vezetésével megbízott iparügyi miniszter együtt terjesztette be. A javaslat nehézkes címébe, mely „a nemzet nagyjaira, úgyszintén a szentekre és az egyházak nagyjaira, valamint az egyházak elnevezésére utaló megjelöléseknek ipari és kereskedelmi tevékenység körében való használatáról” szól a „valamint az egyházak elnevezésére” fordulatot már a képviselőház igazságügyi, illetve közgazdasági és közlekedésügyi bizottsága iktatta be, a törvényjavaslat képviselőházi általános vitáját követően. Az említett igazságügyi miniszteri rendelet szerint ugyanis az egyházak elnevezésére utaló jelzők cégbejegyzésekor a cégbíróság már köteles volt a vallás- és közoktatásügyi miniszter véleményét kikérni. A vallás- és közoktatásügyi miniszter szerepe alább világossá válik.

A már 1942-ben megjelent törvény (V. törvénycikk) előírta, hogy a fent idézett cím körébe tartozó neveket és képmásokat ipari és kereskedelmi tevékenység során – például cégtáblán, védjegyben vagy áru jelzésében – felhasználni csak az illetékes (jellemzően az ipari vagy kereskedelmi) miniszter engedélyével szabad. Az illetékes miniszternek pedig az engedély kiadásához a vallás- és közoktatásügyi miniszter egyetértését kell kérni. E kettős megoldást azzal támasztotta alá az *Indokolás*, hogy az illetékes miniszternek kell mérlegelnie a forgalomba hozott cikk jellegét, illetve a vállalkozás irányát és színvonalát, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek pedig a név felhasználhatóságát.

Ha a nevet vagy képmást már használták a törvény hatályba lépése előtt is, de megállapították, hogy az a nemzeti vagy vallásos érzést sérti, az illetékes miniszternek – ugyancsak a vallás- és közoktatásügyi miniszter egyetértésével – joga volt a további használatot megtiltani. Emiatt kártérítést nem lehetett követelni. Az *Indokolás* azzal érvelt emellett, hogy „sem jogelvi szempontból, sem méltányosságból nem lehet kártérítési követelést engedni oly magánérdekért, amelynek alapját a törvény közérdekből szüntette meg.” A felsőház igazságügyi, iparügyi, valamint kereskedelemügyi és közlekedési bizottsága együttes jelentésében figyelmeztetett: bár a törvény e rendelkezése helytálló, az *Indokolás* idézett mondata ellentétben áll a kisajátítási jog alapjával.

A törvény kihágás miatt két hónapig terjedhető elzárással sújtotta az engedély nélküli név- vagy képmáshasználatot, ha pedig az nemzeti vagy vallásos érzületet sértett, a büntetés a vétség miatt egy évig terjedhető fogház volt. Büntetőjogi védelemben részesítve így az emlékezetet, e törvény távoli rokonságot mutat napjainkban a nemzetiszocialista és kommunista rendszerek bünei nyilvános tagadásának büntethetőségével (2012. évi C. törvény, 333. §).

Összegzés

Bár az államalapítástól a reformkorig terjedő időszak lényegesen hosszabb, mint a reformkortól Magyarország második világháborús összeomlásáig eltelt alig több mint egy évszázad, az általunk vizsgált kor emléktörvényei összességükben mégis inkább e közelebbi múlt, illetve a két háború közötti jelen eseményeit tükrözik vissza. Történelmi régmúltunk nagy egyéniségei közül csak Szent István király és Rákóczi fejedelem jelenik meg, Zrínyi születésének 300. évfordulójára emléktörvény nem keletkezett – pedig Szádeczky Lajos és társai 1920-ban indítványozták, hogy a nemzetgyűlés ezt az évfordulót országos ünneppé tegye –, Pázmányról pedig a budapesti tudományegyetem jubileumával összefüggésben emlékeztek meg.

Mindazonáltal épp Szent Istvánhoz és Rákóczihoz tartoznak a ritkaságnak számító törvénykomplexumok – e kifejezés alatt azt érjük, hogy róluk nem egy, hanem több, egymással összefüggő törvény szól. Közülük a három tagból álló Szent István-komplexum a kiterjedtebb, a Rákóczihoz kapcsolódónak pedig az az érdekessége, hogy az egyik része még a dualizmus időszakában, a másik viszont már a Horthy-korszakban keletkezett. Mindez egyben szép példája a merev történelmi korszakolást áttörő jogtörténetnek.

Befejezésül megemlítjük még, hogy jogtárunkban meglehetősen ritka a valamely intézmény fennállásának jubileumát megörökítő törvény. A Horthy-korszakban azonban két ilyen törvény is keletkezett: az egyik a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem alapításának 300., a másik a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 100. évfordulójára jelent meg. Érdekesség, hogy szintén ebbe a körbe tartozik az 1827-ben elfogadott legkorábbi, ma is hatályos emléktörvény, mely rögzítette az utókor számára az Akadémia felállítását anyagilag is támogató személyek nevét.

Források és ajánlott szakirodalom

Törvénycikkek a régmúlt emlékezetéhez

1935. évi V. törvénycikk a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapításának háromszázadik évfordulójáról
1935. évi XI. törvénycikk a II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékét megörökítő kétpengős ezüstérmék veréséről
1938. évi IX. törvénycikk Szent István király emlékére ötpengős ezüstérmék veréséről
1938. évi XXIV. törvénycikk az országgyűlésnek Szent István király emlékére Székesfehérvárott tartandó üléséről
1938. évi XXXIII. törvénycikk Szent István király dicső emlékének megörökítéséről

Egyéb törvénycikkek

1930. évi XI. törvénycikk vitéz nagybányai Horthy Miklós Úr Magyarország kormányzójává választása tizedik évfordulójának megörökítéséről

1936. évi XXI. törvénycikk Liszt Ferenc emlékét megőrkítő kétpengős ezüstpénz veréséről

1938. évi XXXIV. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről

1942. évi V. törvénycikk a nemzet nagyjaira, úgyszintén a szentekre és az egyházak nagyjaira, valamint az egyházak elnevezésére utaló megjelöléseknek ipari és kereskedelmi tevékenység körében való használatáról

A felsorolt törvénycikkek javaslati formáját, az azokhoz tartozó indoklásokat, a róluk készült országgyűlési szaktanácsadók jelentéseit, továbbá a képviselői indítványokat a Képviselőházi Irományok, illetve a Felsőházi Irományok megfelelő kötetei tartalmazzák.

Ajánlott szakirodalom

HALÁSZ Iván–SCHWEITZER Gábor (2020), *Nemzeti jelképek*. In: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, szerk. JAKAB András–KÖNCZÖL Miklós–MENYHÁRD Attila–SÜLYOK Gábor (*Alkotmány-jog* rovat), <http://ijoten.hu/szocikk/nemzeti-jelkepek>

SZABÓ Miklós (1984), *Politikai évfordulók a Horthy-rendszerben*. In: *A két világháború közötti Magyarország*, szerk. LACKÓ Miklós, Budapest, 480–483.

SZÉCSÉNYI András (2005), *Hóman Bálint és az egyetem – 70 éves a Pázmány Péter Tudományegyetem jubileumi törvénye, Neveléstörténet*, 3–4, 252–259.

Kaposvár, Turul Szálló